

OPINII DESPRE CĂRȚI

ÎN OBIECTIV: Tinca Prunea-Bretonnet, *L'Avènement de la métaphysique kantienne. Prémises et enjeux d'une réception au XXe siècle*, Paris, Classiques Garnier, 2023, 351 p.

TRAIECTORIA METAFIZICII KANTIENE. ÎNCEPUTURILE ȘI MIZELE EI ÎN SECOLUL XX

RODICA CROITORU

O lucrare cu un astfel de titlu de sinteză, asupra unei teme dificile și îndelung dezbătute, ne poate pune pe gânduri; pentru că munca la un astfel de titlu ar cere o așezare a ideilor în urma mai multor apariții editoriale. Or, ea este prima carte a autoarei, publicată la prestigioasa editură Garnier. Ea și-a propus să demonstreze felul în care filosofia kantiană s-a identificat cu metafizica și ce parcurs a avut până în punctul de cotitură al anului 1924. Pentru început, ni se prezintă sursele interpretării

metafizice la Kant (Benno Erdmann, Carl du Prel, Hans Vaihinger, Emil Arnold, Max Heinze). În partea a doua, domină elanul metafizic în defavoarea teoriei cunoașterii. Ea este reprezentată de Friedrich Paulsen și Hans Vaihinger. Partea a treia se ocupă de rădăcinile și de transformările transcendentalului kantian (Hans Pichler, Hans Leisegang, Hinrich Knittermeier și Norbert Hinske). Partea a patra părăsește metafizica în favoarea interpretării ontologice, prin contribuțiile lui Nicolai Hartmann, Heinz Heimsoeth, Max Wundt, Marioano Campo, Gottfried Martin, Ludger Honnefelder și Herman J. de Vleeschauwer). Ultima, și cea mai substanțială parte, este dedicată interpretării de care s-a bucurat opera kantiană în lucrările lui Martin Heidegger asupra cunoașterii, metafizicii și ontologiei kantiene. Vom expune ceea ce este reprezentativ pentru fiecare dintre direcțiile indicate, care ne conduc către existența unei metafizici, în pofida negării ei ocazionale. Prin acest parcurs se evidențiază felul în care interpretarea kantiană și-a pus amprenta asupra istoriei filosofiei între secolele XVIII–XX.

După cum subliniază autoarea, exact din anul 1924 „s-a luat în serios” mărturisirea lui Kant de iubire nelimitată față de metafizică și, mai mult, că binele „adevărat și persistent” al omului de ea depinde¹. Această afirmație, care se regăsește în *Visurile unui vizionar* și în *Reflecții* 4284, a fost pusă mult timp în umbră de afirmația lui Moses Mendelssohn, care a răspândit ideea unui Kant „distrugător al metafizicii” (al celei tradiționale). Odată cu deceniul al doilea al secolului XX, „neokantianismul pluralist, dar puțin favorabil metafizicii”, a conștientizat existența unei metafizici kantiene, ca „forță motrice a întregii sale gândiri”². Și, în pofida conștientizării acestei idei directe a operei kantiene, surprinzătoare este lipsa unei lucrări care să întregască perspectiva asupra sa. Iată ceea ce și-a propus Tinca Prunea prin lucrarea pe care o prezentăm, respectiv de a întregi această luare de cunoștință a comunității kantiene, marcată de anul 1924.

I. Începutul secolului XX a beneficiat, pe lângă operele kantiene publicate și de cele încă nepublicate, unite sub titulatura *Nachlaß, Lose Blätter*, prelegerile de metafizică, completate de corespondență, care au dat un contur deplin metafizicii kantiene. Benno Erdman considera că forța motrice a gândirii kantiene constă în problematica antinomiilor, care este „o problemă metafizică prin excelență”³, iar Kant metafizicianul nu se punea de acord cu teoreticianul cunoașterii sau cu cel critic. Ca urmare, operele critice trebuiau recitite din perspectiva operei postume. Emil Arnold s-a ocupat de prelegerile lui Kant de metafizică, observând o diferență între profesorul, care preda spre a forma tineretul studios, și opera filosofului; drept care scopurile didactice și pedagogice, influențate de filosofia lui Wolff, erau altele decât cele expuse în lucrările kantiene publicate. Din această dublare de scopuri a reieșit „viața dublă” (*Doppelleben*) pe care o ducea Kant. Ca urmare, Arnold,

¹ Tinca Prunea-Bretonnet, *L'Avenement de la métaphysique kantienne. Prémises et enjeux d'une réception au XXe siècle*, Paris, Classiques Garnier, 2023, p. 13.

² *Ibidem*, p. 14.

³ *Ibidem*, 46.

subliniază autoarea, a subordonat toate prelegerile sale scopului de bază, acela de a fi un „exemplu și model”⁴, în vederea însușirii metodei corecte de învățare. Proveniența filosofiei kantiene dintr-un nucleu moral se regăsește și la Max Heinze, pe care interpretul o consideră „sacră și intangibilă”⁵. Carl du Prel a provocat lumea științifică prin ideea unui Kant „precursor al misticii”, care a orientat cercetarea către opera postumă, unde s-a aflat o sensibilitate mistică a lui Kant, apropiată de cea metafizică.

II. Friedrich Paulsen este considerat primul gânditor, care a atras atenția asupra unui Kant metafizician fiind, în fapt, „singurul precursor adevărat al interpretării metafizice în secolul al XIX-lea”⁶. Cunosător al operei postume, el a putut avea o viziune globală asupra operei kantiene, caracterizându-l pe Kant drept „*ein Metaphysiker*”. Din această perspectivă, el a atribuit un rol secundar cunoașterii științifice. În *Kantbuch*, Paulsen îl opune pe Kant „agnostical” din *Critica rațiunii pure*, lui Kant „platonicianul autentic”, din scrierile ulterioare și din manuscrise. Și, la fel ca Arnold, el se exprimă asupra unui Kant dublu, deși dominant metafizician. Viața dublă a lui Kant a generat și o metafizică dublă, una „fenomenologică” și alta „transcendentă” (în sensul tare). Prin aceste nuanțe ale metafizicii, Kant a reușit, după Paulsen, să dea „lovitura de grație” (*Todesstoss*) metafizicii wolffiene a Iluminismului, prin care i-a „contestat ambiția de a explica și cunoaște lumea inteligibilă și pe Dumnezeu doar prin forțele intelectului uman”⁷.

Hans Vaihinger a adoptat o poziție conciliantă în a doua controversă asupra metafizicii kantiene, de la sfârșitul secolului al XIX-lea. El spune despre Kant că metafizicianul din el se ascunde în spatele criticii; de unde rezultă o metafizică „privată”, „neoficială”, căreia este mai bine să nu i se dea curs. El este susținătorul lui Kant criticul, propunând în locul lui „*Kant ein Metaphysiker*” pe „*Kant ein Metaphoriker*”⁸.

III. În lucrarea din anul 1928 dedicată formelor de gândire, Leisegang se ocupă de teza transcendentaliilor în *Critica rațiunii pure*. El analizează problematica ontologiei clasice și raportarea lui Kant la propoziția: *quodlibet ens est unum, verum, bonum seu perfectum*, de unde reiese continuitatea filosofiei kantiene cu cea precedentă. Ulterior, interpretul a afirmat că transcendentaliile au fost înlocuite de Kant cu categoriile⁹. În raport cu H. Cohen, susținător al interpretării pur epistemologice a transcendentului, Knittermeyer a propus o lectură ontologică a acestui concept, plecând de la transcendentaliile clasice, pe care el le definește ca „criteriile logice cele mai generale ale obiectivității”¹⁰. O altă contribuție a

⁴ *Ibidem*, p. 63.

⁵ *Ibidem*, p. 72, AK, XVIII/1, p. 301.

⁶ *Ibidem*, p. 75.

⁷ *Ibidem*, p. 93.

⁸ *Ibidem*, p. 116.

⁹ *Ibidem*, 151–152.

¹⁰ *Ibidem*, p. 155; Knittermeyer, *Transzendent und Transzendental*, 1924.

interpretului german este sublinierea „mobilității și vivacității gândirii kantiene” de-a lungul întregii sale opere, inclusiv în *Opus postumum*¹¹.

Despre Norbert Hinske se spune că „aruncă o lumină nouă asupra relației lui Kant cu filosofii transcendente precedente, susținând multiplicitatea sensurilor transcendentalului kantian”¹². Autoarea subliniază că Hinske susține sensul wolffian al teoriei transcendente clasice, ca fiind definitoriu perioadei precritice până la ediția a doua a *Criticii*. După ce și-a consolidat propria filosofie transcendentă, Kant revine la teoria tradițională medievală. După N. Hinske, filosofia transcendentă a trecut prin trei etape: cunoașterea *a priori* în genere, reflecția asupra cunoașterii *a priori* a realității obiective și condițiile de posibilitate ale cunoașterii *a priori* din experiență¹³.

IV. Nicolai Hartmann susține existența unei metafizici naturale, echivalentă unui realism empiric. După el, interpretările preconceptuate trebuie respinse, trebuind ca întotdeauna să ne bazăm pe propria investigare, pentru a surprinde obiectul, după cum ne-o cere metoda fenomenologică (a lui Husserl). Prin ea, Hartmann a ajuns la concluzia că problema cunoașterii este, în fapt, o problemă metafizică; iar criticismul are, prin excelență, o natură metafizică. În studiul său din anul 1924 despre idealism și realism, el propune un program pentru cercetarea kantiană viitoare. Specific interpretării făcute de Max Wundt este „voința de a unifica mecanica newtoniană cu teleologia leibnizeană și wolffiană într-un *Weltanschauung* coerent, capabil să ofere o «viață nouă» «vechii» metafizici”¹⁴. Această sinteză i-a asigurat lui Kant, după interpretul neokantian, „locul unic și crucial” în istoria filosofiei, consecință a unei „mutații” produse în gândirea sa¹⁵. Ulterior, Wundt a adăugat elementelor sintezei menționate și aportul lui Luther, prin postulatul realității libertății.

Hermann de Vleeschauwer este de părere că interpretarea kantiană a devenit mai echilibrată după anul 1924, „mai sigură de sine și mai fidelă coerenței interne a doctrinei critice”¹⁶, datorită faptului că ea se consolidase suficient spre a mai fi nevoită să se legitimeze. Conform descendenței newtoniene a idealului științific, noi putem vorbi de o „metodă-metafizică” sau de un „sistem-metodă”, ca descinzând direct din filosofia carteziană și gândirea newtoniană¹⁷.

V. Din lucrarea pe care o prezentăm aflăm că interesul lui Martin Heidegger pentru filosofia kantiană a început în deceniul al doilea al secolului trecut, în urma preocupărilor sale de filosofia valorii și de filosofia vieții. Problema ființei este cea care i-a fixat privirea asupra lui Kant și, mai ales, asupra *Criticii rațiunii pure*. Și cu toate că, la prima vedere, din această lucrare nu reiese problematica ființei,

¹¹ *Ibidem*, p. 160.

¹² *Ibidem*, p. 161.

¹³ *Ibidem*, pp. 168–169.

¹⁴ *Ibidem*, p. 198.

¹⁵ *Ibidem*, p. 200.

¹⁶ *Ibidem*, p. 213.

¹⁷ *Ibidem*, 243.

Heidegger a aflat-o în natura timpului și în relația sa cu subiectul. Aici a văzut interpretul acel ceva (*der einzige, der etwas ahnte*) dător de seamă asupra felului în care Kant a pus problema filosofică. Astfel încât, lectura sa specială a devansat ceea ce alți interpreți au considerat surse mai puternice ale metafizicii kantiene; respectiv spațiul, perechea timpului, fără de care materia și mișcarea nu s-ar putea manifesta și, deci, nu am fi clarificați dacă materia poate produce ceva din sine sau are nevoie de o cauză primă. Dar Heidegger interpretează fenomenologic filosofia critică, acumulând contribuția lui Husserl și aducând problematica ființei pe un teren fenomenal. Astfel a luat naștere ontologia fundamentală, ca analitică a *Dasein*-ului. În termenii autoarei: „Teza lui Heidegger, [...] afirmă că în *Critica rațiunii pure* și numai în ea, Kant încearcă să articuleze o teorie a ființei: «Analitica transcendentă» este o ontologie generală, pe modelul dat de tradiție prin *metaphysica generalis*, întemeiat în schimb pe o critică a rațiunii pure. Ființa kantiană este atunci ființa cunoscută printr-o cunoaștere finită. În perioada ontologiei fundamentale, Heidegger își rezumă într-un mod clar perspectiva, detaliată îndeosebi în *Kantbuch* din 1929, opunând-o neokantianismului”¹⁸. *Critica rațiunii pure* pune în valoare metafizica antică și scolastică, adăugându-i și contribuțiile carteziene asupra eului, de unde a rezultat un termen nou sau un aspect nou al metafizicii, și anume „metafizica este ontologie”. Ea are două laturi: ontologia ca *res extensa* și ontologia ca *res cogitans*. Această diviziune exprimă modurile ființei și explică existența, la Kant, a unei metafizici a naturii și a unei metafizici a moravurilor¹⁹. Ontologia este divizată, la rândul ei, în ontologie și teologie. Heidegger afirmă că introducerea teologiei pe terenul ontologiei i-a apărut odată cu lectura eseului kantian *Der einzig mögliche Beweisgründ zu einer Demonstration des Daseins Gottes* (1763). În acest eseu, problema ontologică este plasată într-un cadru teologic. Există un eu negativ (care nu este un predicat real) și un eu pozitiv (ființa egală cu poziția); diviziunea va fi reluată și în *Critică* (1787). Heidegger subliniază diferența de sens produsă în cei 24 de ani de reflecție asupra filosofiei critice, care constă în aceea că eului nu i se mai neagă statutul de predicat în genere, ci doar cel de „predicat real”. După Heidegger, în această nuanță trebuie căutat punctul de cotitură și originalitatea inegalabilă a lui Kant în istoria ontologiei²⁰.

Concluziile autoarei. Despre exegeții kantieni ea spune că s-au aplecat asupra operei kantiene – publicate sau în manuscris – evidențiind, conform sensibilității lor, ceea ce a dorit Kant să „salveze”, „refundamenteze”, „reconsolideze” sau să redefinească. Ceea ce s-a observat din desfășurarea acestora între anii 1920 și 1950 este trecerea de la o metafizică ca reflecție asupra ființei inteligibile la o ontologie ca reflecție asupra ființei ca ființă. „Aceasta explică ezitarea comentatorilor între diferite denumiri pentru a califica această mișcare, oscilând între «interpretarea

¹⁸ *Ibidem*, p. 275.

¹⁹ *Ibidem*, p. 279.

²⁰ *Ibidem*, p. 288.

metafizică» și «interpretarea ontologică», respectiv «ontologic-metafizică»²¹. La Kant, ea punctează: „importanța deosebită a metafizicii de-a lungul întregii sale vieți; apartenența lui Kant la filosofia epocii sale și a contextului în care s-a format; necesitatea aprofundării doctrinelor contemporanilor săi și a predecesorilor imediați”²². Acest traseu de gândire, care dă seama asupra bogăției metafizicii kantiene și se pretează unor abordări diferite, confirmă „ambivalența insurmontabilă a metafizicii, încă de la definiția sa aristotelică până la redefinirea sa în Evul Mediu. Reflecția asupra metafizicii lui Kant a fecundat astfel perspectivele exegeților, deschizând căi filosofice noi în istoria filosofiei, ca și în domeniile ontologiei încă neexplorate – ca, de exemplu, în cazul lui N. Hartmann”²³. Cerința neokantiană de revenire la Kant ne îndeamnă să revenim, în fapt, la metafizica kantiană; prin ea noi devenim conștienți de faptul că, după Kant, metafizica nu mai trebuie să trateze doar problemele eterne și inevitabile pe care și le pune omul, ci ea trebuie să ia în considerație rațiunea însăși, cu „impulsurile esențiale ale gândirii”, care sunt „eminamente metafizice”²⁴.

Concluziile recenzentei. Cartea pe care am avut plăcerea să o prezentăm cititorului român este rezultatul științei și eforturilor de prelucrare a unui volum mare de cunoștințe, pentru a oferi ceva nou, absent din interpretarea kantiană actuală; dar ea este deopotrivă rezultatul calității învățământului și mediului științific francez în care a fost concepută. Lucrarea Tincăi Prunea-Bretonnet trebuie să servească drept stimulent cercetătorilor filosofiei kantiene, pentru că în ea află o sinteză originală asupra unei direcții principale a filosofiei continentale, între secolele XVIII și XX. În plus, ea este scrisă antrenant și consistent, încât cititorul nu realizează că varianta de față a ales doar una dintre posibilitățile de prezentare ale temei metafizicii kantiene.

²¹ *Ibidem*, p. 306.

²² *Ibidem*, p. 310.

²³ *Ibidem*, p. 311.

²⁴ *Ibidem*, p. 312.